

Департамент освіти

Вінницької міської ради

Міський методичний кабінет

Заклад «Навчально –виховний комплекс: загальноосвітня школа

I-III ступенів-гімназія №23 Вінницької міської ради»

Використання лінгвістичних казок на уроках української мови в початковій школі

номінація «Навчально-методичний посібник»

Автори:

Романюк Л.Ю., вчитель початкових класів, учитель вищої категорії, «старший вчитель», 0964596956

Бєлих О.І., вчитель початкових класів, учитель вищої категорії, «вчитель-методист», 0972487183

м.Вінниця

2016

Автори **Белих Ольга Іванівна**, учитель школи I ступеня закладу «Навчально-виховний комплекс: загальноосвітня школа I-III ступенів-гімназія №23 ВМР»
Романюк Лариса Юріївна, учитель школи I ступеня закладу «Навчально-виховний комплекс: загальноосвітня школа I-III ступенів-гімназія №23 ВМР»

Белих О.І., Романюк Л.Ю. Використання лінгвістичних казок на уроках української мови в початковій школі. Методичний посібник /О.І. Белих, Л.Ю. Романюк.- Вінниця: ММК, 2016. 58с.

Рецензенти:

Янголь Г.Н., заступник директора з навчально-виховної роботи школи I ступеня закладу «Навчально-виховний комплекс: загальноосвітня школа I-III ступенів-гімназія №23 Вінницької міської ради»

Пшеченко Г.О., вчитель школи I ступеня, «вчитель-методист» закладу «Навчально-виховний комплекс: загальноосвітня школа I-III ступенів-гімназія №23 Вінницької міської ради»

Рекомендовано науково-методичною радою
закладу «Навчально-виховний комплекс: загальноосвітня школа I-III
ступенів-гімназія №23 Вінницької міської ради»
(Протокол №3 від 05.01.2016р.)

У запропонованому посібнику розкривається будова та класифікація лінгвістичних казок, їх роль та доцільність застосування на уроках української мови. Для вчителів школи I ступеня, вихователів груп продовженого дня.

Зміст

	сторінки
Вступ	4
1. Казка як засіб формування позитивної мотивації навчання української мови	7
2. Із історії лінгвістичної казки	12
3. Особливості побудови лінгвістичної казки	15
4. Використання лінгвістичних казок на уроках української мови	19
5. Значення лінгвістичних казок у процесі вивчення української мови	23
Висновок	25
Список використаних джерел	26
Додаток	27

Вступ

Програмою початкової школи передбачається опанування учнями лексичним, граматичним, фонетичним лінгвістичним матеріалом.

Без сумніву, сучасного школяра мало що може здивувати, а тим більше, зацікавити. Особливо це стосується правил, визначень, орфограм, які здаються учням одноманітними і нецікавими, знижують бажання та інтерес до вивчення теми і предмета взагалі.

Педагоги-практики шукають різні шляхи, щоб зосередити увагу та зацікавити своїх учнів: позитивні емоції під час виконання роботи, як стверджують психологи, впливають на успішний результат роботи.

Не секрет, що часом і в підручниках переважає сухість, абстрактність викладу граматичного матеріалу, що створює в учнів емоційно-негативне відношення до граматики. А тому в процесі формування граматичних понять і навичок необхідно працювати із захопленням, жваво, цікаво, з використанням різних видів наочності та схем, інтерактивних методів та прийомів. Це впливатиме на емоції, буде орієнтованим на особистість учня. Учитель має наблизити ці абстракції до дитячих уявлень про навколишнє, пропустити їх через чуттєвий досвід школярів, наповнити конкретними образами. І таким чином створити умови для абстрактного мислення, якомога повніше та точніше розкрити значення нової граматичної одиниці, звернути увагу на її особливості та форми, продемонструвати вживання у мові.

Зацікавити учнів вивчати мову можуть лінгвістичні казки. Казка входить у життя дитини із самого раннього віку, супроводжує протягом усього дитинства й залишається з нею на все життя. З казки починається знайомство зі світом літератури, людських взаємин і навколишнім світом в цілому. А наявність вигадки, фантастичності робить її ще більш цінною в порівнянні з іншими літературними жанрами. Казка, наповнена описами чудес, незвичайними подіями, зустрічами із чарівниками, феями, що володіють чудодійною силою, мимоволі привертає до себе увагу дітей, задовольняє певні потреби віку: потребу до перетворення, інтерес до всього незвичайного,

таємничого. Дитина молодшого шкільного віку, слухаючи казку й відчуваючи існування фантастичного героя як реального, співчуває йому, переживає разом з ним. Здатність до співпереживань, уяви народжує самостійну творчу діяльність дітей, фантазію.

В.О.Сухомлинський вважав, що для того, щоб дитина була розумна, допитлива та кмітлива, щоб закріпити в її душі чутливість до якнайтонших відтінків думки і почуттів інших людей, – потрібно виховувати, будити та надихати її розум красою слова, думки, а краса рідного слова розкривається, перш за все, в казці [7,с.103]. Слова видатного педагога стосуються традиційної фольклорної казки, але в сучасних умовах розвитку лінгвістичної науки його слова точно підкреслюють важливість саме лінгвістичної казки. Лінгвістична казка – це казка з лінгвістичним змістом, що перетворює звичайний урок в урок-казку. Школярі разом з героями подорожують по країні Мовляндії, проходять через різні випробовування, допомагаючи їм у скрутних ситуаціях.

Казку школярі готові слухати, переповідати, обговорювати. Їх захоплює сюжет, вони з непідробним інтересом стежать за діями незвичайних героїв, за розвитком подій, роблять власні відкриття і узагальнення. Нові лінгвістичні поняття й терміни, що їх позначають, стають для школярів доступними і зрозумілими. Разом з чарівником Дієсловом та його магічними словами – заклинаннями ”Що робити?”, “Що роблять?”, діти прагнуть оживити все довкола, спонукати рухатися, працювати, діяти.

Дуже часто великий інформаційний зміст правила лякає учнів і вони уникають роботи над ним. Інші вважають, що знати правила необов'язково. Але ці думки є хибними, бо знання орфограм завжди потрібні у житті. А пояснення лінгвістичного матеріалу через казку дає можливість розбудити і зацікавити навіть байдужого учня.

Оригінальна і незвична казка допоможе цікаво вивчати тему, створити проблемну ситуацію, спонукатиме до повторення правила чи виконання тренувальних вправ. Лінгвістичні казки легко, цікаво і пізнавально переносять

школярів у незвичайний світ слів або їх частин, мовних явищ, фактів, які живуть, сперечаються, вирішують мовні проблеми, борються з несправедливістю, підкорюються законам безжального Правила.

Зі змісту казки діти усвідомлюють практичну потребу засвоєння матеріалу. А казка, яку складають самі учні, стає засобом підвищення теоретичного рівня знань, формуванню практичних умінь і навичок, розвиває інтерес та творчі здібності школярів. Суттєвим є і те, що у роботі з лінгвістичними казками активізуються різноманітні аналізатори, смислові асоціації, мовлення.

На наш погляд, лінгвістична казка належить до числа тих методичних прийомів, які роблять урок української мови радісним і корисним, не перетворюючи його на розвагу.

Виходячи з цього, завдання посібника полягає в теоретичному обґрунтуванні доцільності використання лінгвістичної казки в навчальному процесі з української мови як засобу стимулювання інтересу до предмета, описі її сюжетно-композиційних особливостей, а також класифікації лінгвістичних казок.

1. Казка як засіб формування позитивної мотивації навчання української мови

Як стверджують психологи, діти 6-9 років здатні сприйняти й засвоїти величезну кількість цікавого на їхній погляд матеріалу. А це означає, що кожна дитина може засвоїти велику кількість нових знань, але в цьому їй потрібно допомогти. При навчанні українській мові школярів в початкових класах постає питання про те, що прийняти за змістовну основу навчання.

Традиційний підхід до викладання мови на ранньому етапі припускає починати навчання з розвитку мовлення. Чи можна говорити в цьому випадку про щире спілкування, якщо немає предметів обговорення, якщо воно не пов'язане з життям? Звичайно ж, ні. Комунікативне навчання українській мові змушує переглянути традиційний підхід і поглянути на проблему вибору змістовної основи навчання на ранньому етапі.

Робота вчителя повинна бути спрямована на передачу знань з мови, розвиток мовних навичок дітей, розширення лексичного запасу, одержання додаткової інформації. Дитина повинна почувати потребу у вивченні мови й мати передумови для задоволення цієї потреби. Основними джерелами є мотивація й бажання. Звичайно в школярів присутня висока мотивація вивчення української мови.

Одними з ефективних мотиваційних засобів є заняття театралізованою діяльністю, заняття, що включають елементи казок, казковий сюжет. У початковій школі мають бути створені усі умови для розвитку творчої активності дітей у театралізованій діяльності. Елементи театралізованих ігор включаються не тільки в заняття з української мови, але й в інші види діяльності. Театралізовані ігри, драматизація невеликих п'єс, казок вирішують як комунікативні завдання, так і завдання гармонійного розвитку особистості. Рольовий діалог у процесі театралізованої діяльності робить мовну взаємодію особистісно орієнтованою, адресованою, стимулює активність кожного партнера, що сприяє розвитку у дитини вмінь говоріння й слухання. Дитина в

діалогічному спілкуванні може не тільки сприймати звуки, але й розуміти зміст слів, що вимовляє.

Із цього можна зробити висновок, що казка в силу своїх специфічних особливостей повинна виступати як змістовна основа навчання в початкових класах. Присутність вимислу, фантастичності в казці робить її ціннішою в порівнянні з іншими літературними жанрами. Пригоди, чарівні перетворення, зустрічі з казковими персонажами завжди цікаві дітям молодшого шкільного віку, які мають великий інтерес до всього незвичного, загадкового. У казці діти сприймають це як повсякденне. Вони співчують, радіють, сумують і від душі сміються з героями казок. Це є своєрідним стимулом для розвитку самостійної творчої діяльності учнів. У роботі з казкою вчитель може опиратися не тільки на досвід дітей, але й на їхню фантазію. Казка – це поетичний вимисел, хоча це не заперечує її зв'язок з дійсністю, реальним життям, що визначає характер її сюжету, образів, деталей оповідання, її змісту, а також мову казки. Вимисел у казці будується, як правило, на зовсім певному, заснованому на дійсності підґрунті. Кожна казка малює реалістичні картини життя.

За пригодами казкових героїв постають людські долі, правдоподібні історії. Казкові конфлікти передають складні побутові й соціальні відносини. Автор казки говорить із маленьким слухачем про важкий вибір чесного шляху, про гіркоту самотності й радості дружби. У казці діти знайомляться з такими складними явищами й почуттями, як життя й смерть, любов і ненависть, зрада й підступність. Форма зображення цих явищ доступна розумінню дитини, але моральний зміст залишається справжнім.

Нерозривний зв'язок казки з життям дозволяє дітям через ситуації, предмети обговорення, які присутні в казці, одержати досвід, як мовний, так і соціальний, котрий їм знадобиться в житті.

Казка представляє змістовну основу навчання. Вона є прекрасним матеріалом для розвиваючих завдань. Дітям потрібні казки, тому що вони є необхідним підґрунтям для розвитку особистості.

Однією з найважливіших цілей розвиваючого аспекту є формування мотивації. Саме в початковій школі педагог повинен сформувати стійку мотивацію до вивчення рідної мови. Казка, завжди цікава дітям по своїй змістовній основі, сприяє створенню мотивації до оволодіння українською мовою. Рідна мова дозволяє дитині проникнути в захоплюючий сюжет казки, познайомитися з народними героями тієї країни, де народилася казка. Урок на основі казки відразу приковує до себе увагу дітей. Казка рідною мовою дає можливість педагогові зробити з дітей добровільних помічників у пошуках знань.

Важливою метою розвиваючого аспекту є формування вмінь спілкування. У молодшому шкільному віці в дітей формується особистісне, індивідуально-рольове, ділове спілкування. Казка рідною мовою завжди викликає в дітей потребу в спілкуванні, тому що її зміст відповідає інтересам дітей і потребам їхнього віку.

Казка має величезні виховні можливості, казка – це завжди ненав'язливе виховання. У кращих своїх образах вона відкриває дитині світ, суть людських відносин, людських почуттів – доброти, поваги, співчуття, товариства, справедливості, чуйності, взаєморозуміння, і тим самим несе в собі багатий моральний потенціал. Казка дає дітям яскравий, різноманітний образ світу, розвиваючи світогляд дитини.

Хоча в казці явища представлені по-особливому, казково, проблеми, котрі постають за цими явищами, виявляються тісно пов'язаними з реальним життям. Знайомлячись з казкою, дитина знаходить відповіді на важливі для себе питання: Що таке “добре” і що таке “погано”? Що таке “зло” й “добро”?

Казка формує в дитини необхідність моральної поведінки. На основі казок ефективно здійснюється трудове виховання. Вони формують здатність творчо трудитися, виховують любов і повагу до праці, формують потребу у творчій праці, виробляють такі людські якості, як працьовитість, наполегливість, допитливість, готовність прийти на допомогу.

Естетичний компонент виховного аспекту завжди присутній у казці. Через раннє залучення до казки рідною мовою в дітях розвивається інтерес до життя народу. Позитивні емоційні дії, що відбуваються в казці, дозволяють запобігти виникненню почуття недовіри, ворожості, що нерідко з'являється й у дорослих як реакція на все нове, незнайоме, незвичне, що виходить за рамки звичних соціальних відносин.

У молодшому шкільному віці значне місце приділяється й пізнавальному аспекту. На даному віковому етапі у дитини формується й реалізується пізнавальний інтерес до культури рідної країни. Багатим джерелом, з якого дитина може отримувати дані знання, є казка, що відбиває в собі культурну спадщину тієї або іншої країни. Навчання на основі казки дає можливість вивчити елементи загальнонаціональної культури. У казках завжди яскраво виражений соціокультурний компонент. Інтерес до всього нового в молодших школярів дозволяє використовувати на уроках і застосовувати країнознавчу інформацію. На заняттях з української мови при використанні казки, як змісту навчання, у молодших школярів формується й реалізується пізнавальний інтерес до мовної культури. Діти здобувають знання про життя країни, її мову (відомості з історії, географії, життя однолітків, про побут, традиції, інтереси, про музику, живопис, символіку, одяг, свята, захоплення).

Казка ефективно використовується при вирішенні завдань навчального характеру. Навчання на основі казки формує у дітей уявлення про мову як про засіб спілкування.

При використанні казки процес формування навичок спрямований на розвиток готовності до спілкування, на використання рідної мови як засобу спілкування. Казка сприяє залученню дітей до спілкування. На змістовній основі казки можуть бути побудовані різні ситуації ігрового, рольового спілкування, сюжетно-рольові ігри, діалоги. Таким чином, казка є матеріалом для використання, як змістової основи навчання у молодшому шкільному віці. Вона, по-перше, сприяє формуванню мотивації навчання; по-друге, підвищує

виховні й освітні можливості української мови; по-третє, є прекрасним засобом вивчення рідної мови.

2. Із історії лінгвістичної казки

Зародження педагогічної предметної казки (математичної, географічної, лінгвістичної) знаходимо ще у “Сказанні про сім вільних мудростей”, одному з найбільш поширених творів давньої літератури першої половини XVI століття. У “Сказанні” кожна мудрість наділена невідомим автором ознаками істоти і яскраво розповідає про свої переваги, намагаючись привернути до себе увагу, зацікавити читачів та викликати прихильність до знань.

Великий датський письменник Г.Андерсен, автор “Казок про речі” та “Казок про ідеї”, зробив свій внесок в еволюцію жанру наукової казки.

Історії-мініатюри великого педагога К.Ушинського (“Скарги зайчика”, “Липовий листочок”, “Суперечка дерев”, “Історія однієї яблушки”) супроводжуються спеціальними завданнями і можуть слугувати зразками для сучасних дидактичних казок.

Традиції жанру наукової казки знайшли своє продовження у творчості шведської письменниці Сельми Лагерлеф, автора книги “Дивовижні мандри Нільса з дикими гусьми по Швеції”, оригінального підручника географії, складовою якою стала анімалістична казка.

У 1964 році побачила світ “Книжка помилок” італійського письменника Д.Родарі, що являла собою цикл казок і фантазій на лінгвістичні теми.

У XX столітті з’явилися перші збірки “Вчених казок” російського письменника Ф.Кривіна. Модифікації його казок стали для вчителів еталоном, за аналогією з якими, вони почали створювати власні казки.

За останні роки провідні педагогічні журнали публікують лінгвістичні історії сучасних авторів. Їх включають до методичних посібників, зошитів з друкованою основою, збірок дидактичних матеріалів.

Багатоаспектний світ казки став предметом психолого-педагогічних досліджень. Маємо на увазі праці Т.Алієвої, Є.Аркіної, А.Виноградової, Л.Гурович, Т.Морозової, А.Орлова та ін. У них досліджено особливості сприйняття казок дітьми, вплив казки на розвиток дитини. Народна казка та її

педагогічні можливості стали предметом уваги й українських педагогів та методистів. Так, велику увагу казкам як жанровій творчості та засобу виховання школярів приділяли Р.Бурова, Н.Ігнатенко, І.Коханівська, С.Козоріз, М.Лещенко та ін. Зокрема, Р.Бурова аналізувала казковий матеріал з точки зору його можливостей для розвитку мовлення молодших школярів; Н.Ігнатенко наголошував на специфіці матеріалу казок у плані осмислення їх змісту; С.Козоріз описав нестандартні форми роботи над казкою; К.Коханівська розробила методику творчих робіт, пов'язаних із обробкою народної казки на уроках рідної мови; М.Лещенко досліджував вплив казкового матеріалу на формування особистості учнів молодшого шкільного віку. А педагоги Л.В.Бурмістрова, Т.О.Зоріна, Л.І.Новікова та О.С.Боднар вказують на те, що казки є ефективним прийомом усвідомлення важкого матеріалу.

З лінгвістичної точки зору, казки є невичерпним джерелом різноманітного мовного матеріалу, який є зручним для навчання мови.

На думку К.Д.Ушинського одним з ефективних прийомів організації навчання мови в початковій школі, який сприяє створенню високого рівня мотивації та необхідного фундаменту для формування мовної компетенції є використання на уроках казкового матеріалу [8,с.64-66].

Як бачимо, видатні педагоги націлюють вчителя на виховання творчої особистості.

Обов'язковою умовою розвитку здібностей та обдарувань дитини, зокрема у творчій діяльності, є її активність під час навчання. Оскільки важливим психологічним аспектом формування самостійної активності учня є мотивація, а одним із головних мотивів активності дитини є інтерес, то для розвитку творчих здібностей учнів рекомендовано використовувати такі методи та прийоми, які б зацікавлювали дітей, викликали в них бажання спробувати свої сили, забезпечували необхідний для творчої діяльності стан дитини (натхнення), активізуючи її емоції. Тому діяльність учня слід організовувати як процес розв'язання творчих завдань різного рівня, наповнених особистісним змістом. Такі підходи до застосування мають враховувати особливості дітей,

залучати їхні емоції до процесу творчості, спонукати учнів відобразити свій чуттєвий досвід у повному обсязі, давати можливість самостійно творити.

3. Особливості побудови лінгвістичної казки

Під **лінгвістичною казкою** розуміють особливу дидактичну розповідь, в якій використовується казкова фабула або побутова ситуація для передачі повідомлення про мовні факти, правила, закони і закономірності мови.

Розглянемо сюжетно-композиційні особливості лінгвістичної казки.

Як показує практика, багато лінгвістичних казок мають традиційну для казки структуру: **приказка, зачин, казкова дія(основна частина) і кінцівка**. Роль приказки у лінгвістичній казці полягає у тому, щоб налаштувати дітей на особливий, казковий лад, допомогти їм переключитися від наукового мовлення на мовлення образне, підготуватися до сприймання світу, де казкові герої живуть і діють за особливими законами. Приказка, як правило містить проблемне питання, яке спонукає дітей до його розв'язання.

Однак багато лінгвістичних казок розпочинаються із зачину. В ньому називаються герої лінгвістичної казки, час та місце подій. Події розгортаються в казковій країні (Морфологія, Частини мови, Граматика та ін.).

Нерідко лінгвістична казка починається з інтригуючої зав'язки. Дії або функції героїв лінгвістичної казки утворюють її сюжет. Кожен такий сюжет є оригінальним і неповторним. Але складний розвиток подій, напружений сюжет у лінгвістичній казці відсутні. Для неї характерні спрощений сюжет та стислість (адже переповнений подіями сюжет, відволікатиме увагу дітей і відтіснятиме розв'язання навчального завдання на другий план).

Особливістю лінгвістичної казки є те, що всі її герої живуть за законами мови, взаємодіють відповідно до лінгвістичного наповнення понять. Конфлікт завжди закінчується розв'язанням мовного завдання.

Кінцівка лінгвістичної казки містить відповіді на питання, що були поставлені перед дітьми на початку або питання, на які ще необхідно буде дати відповідь. Заключною в лінгвістичній казці є фраза (місток), яка приєднає наступний мікротекст і збереже цілісність уроку.

Дійовими особами казки виступають абстрактні поняття: частини мови, члени речення, граматичні категорії, морфеми, звуки та букви. Дитина не зустрічає ці поняття в побуті, вона пізнає їх на уроках української мови. Тому лінгвістична казка повинна бути доступною та зрозумілою всім учням і сприяти кращому засвоєнню мовних категорій.

Визначною рисою лінгвістичної казки є емоційність. Оскільки дитина сприймає світ через образну уяву, то події в казці повинні розвиватися динамічно, образи мають бути яскравими, емоційними, зрозумілими.

Як відомо, характерними елементами казок є мовні зразки та римовані фрази “жили-були”, “думав-гадав”, “в деякому царстві” та інші. Використовуються вони і в лінгвістичних казках.

Герої лінгвістичної казки живуть не лише за законами мови, а й суспільства. Дійові особи наділені здатністю відчувати, любити, ненавидіти, страждати, ображатись. Тому поряд з характерними компонентами лінгвістичної казки (правилами, визначеннями, алгоритмами дій) виокремлюються нестандартні мікротеми, в яких криється морально-етична оцінка. У лінгвістичних казках є повчання.

Характерною рисою є і те, що в кінцівці обов'язково говориться про лінгвістичні поняття, робиться підсумок, який впливає зі змісту самої казки. Звісно, лінгвістична казка повинна мати пізнавальний характер і виховне значення. Наведемо приклади лінгвістичних казок (див. додаток, с.27).

Отже, лінгвістична казка за своєю композицією схожа до народної, але роль структурних компонентів в ній переосмислена так само, як і значення поетичних прийомів, що відіграють важливу роль у творенні сюжету.

Лінгвістична казка – це дуже цікавий вид навчання. За допомогою неї можна із захопленням розповісти про правила української мови, члени речення, різні частини мови. Незважаючи на те, що лінгвістична казка з'явилася на світ набагато пізніше традиційної фольклорної казки, у неї є свої герої, елементи чарівності і казкові перетворення.

Сюжет казки, зазвичай, побудований на якихось конкретних лінгвістичних поняттях. Героями можуть бути слова, частини мови або літери, які живуть у своєму царстві. Тут у кожного героя свій характер і свої правила життя, які підпорядковуються правилам української мови.

Суттєвим є і те, що для лінгвістичних казок непорушною умовою має бути знання лінгвістичного матеріалу і української мови, тут неприпустимі фактичні помилки.

Лінгвістичні казки за метою використання можна поділити на такі групи:

- інформативні – казки, за допомогою яких учитель знайомить з новими поняттями, фактами та законами мови;
- казки-ігри передбачають активну участь школярів в сюжетній дії казки;
- казки-проблеми активізують мовленнєву діяльність учнів, підштовхуючи їх до самостійних припущень та відкриттів;
- казки-вправи дозволяють учителеві формувати певні уміння і навички школярів (казки, в цьому випадку, виступають як цікавий дидактичний матеріал) [8, с. 25]. (Див. додаток, с. 56).

Характерною особливістю лінгвістичної казки є і те, що весь навчальний матеріал подається учням в цікавій формі, що значно полегшує процес запам'ятовування. Використовуючи цей метод для закріплення, узагальнення або повторення пройденого матеріалу у дитини активно задіюються всі види пам'яті – образна, словесно-логічна, рухова та емоційна.

Аналізуючи літературні джерела, можна знайти ще один термін “лінгвістична мініатюра”. Під **лінгвістичною мініатюрою** розуміють короткі цікаві висловлювання, що створюють образне уявлення про якесь мовне явище або поняття. У лінгвістичній мініатюрі мовне поняття або явище, набуваючи художньої форми, не втрачає своєї основної ознаки – науковості. Лінгвістичні мініатюри можуть бути представлені у прозовій та в поетичній формі (вірші Д.Білоуса, А.Бортняка та ін.), щоправда, роль прозових значно більша.

Інтерес учнів до таких текстів великий, адже їм цікаво дізнатися хто живе, скажімо, в країні Морфології, або хто є мешканцями країни Ліліпутії. Наведемо приклади лінгвістичних мініатюр (див. додаток, с.58)

Використання лінгвістичного тексту на уроках мови підвищить зацікавленість учнів до навчального мовного матеріалу, систематизує їх знання, продовжить роботу над розвитком логічного мислення.

4. Використання лінгвістичних казок на уроках української мови

Формування граматичних навичок є одним із складних завдань навчання мови, адже граматичне, фонетичне чи орфографічне поняття – це абстрактне поняття. Мовленнєвий розвиток молодших школярів, успішне опанування ними елементів знань із фонетики, граматики, орфографії залежить від інтересу до вивчуваного, від того, на скільки впливає учитель на емоції та творчу уяву дітей. Діти міркують образами. Мовленнєві ж поняття, особливо граматичні, вирізняються абстрагованістю.

Кожен учитель вибудовує для себе чітку систему тих теоретичних аспектів, які стануть стрижневими для опанування того чи іншого матеріалу.

Відомо, що засвоєння лінгвістичних визначень та правил, які подаються в шкільному підручнику, пов'язано з великими труднощами. З власного досвіду скажемо, що використання римованих правил та віршованих визначень, віршів-загадок, віршів-підказок допомагає зробити процес ознайомлення з новим мовним матеріалом більш цікавим, а це в свою чергу викликає інтерес до предмета. Так вірші-правила спрямовані на те, щоб полегшити вивчення нового матеріалу, зробити його більш доступним, “сухе” правило перетворити на цікавий віршований твір з яскравими образами, ліричними героями (див. додаток, с.46).

Як зазначалось вище, ефективними у вивченні мови є лінгвістичні казки. Лінгвістична казка може розкрити сутність найскладніших мовних понять, проаналізувати особливості лінгвістичного факту у системі інших, узагальнити спостереження учнів. Тому її застосування є можливим на будь-якому етапі уроку і в багатьох варіантах.

Читання або розповідь казки учителем

Для активізації аналітико-синтетичної діяльності школярів можна супроводжувати це записами фрагментів казки на дошці. Діти охоче приєднуються до колективної розповіді та аналізу.

Слухання казки ілюструється окремими сценками, які грають заздалегідь підготовлені учні; римованих рядків, казкових повторів тощо. Для

цього використовуються ще й стилізовані костюми чи окремі яскраві атрибути, виготовлені дітьми (букви, частини слів та ін.). Зорове та емоційне сприйняття сприятиме запам'ятовуванню та швидкому впізнанню цих сполучень в усному мовленні, при написанні диктантів, творчих робіт.

Інсценування казки

“Казка — це активна естетична творчість, що охоплює всі сфери духовного життя людини – її розум, почуття, уяву, волю. Вона починається уже з розповіді, вищий етап – її інсценування”, – писав В.О.Сухомлинський [3,с.134]. Драматизація як прийом навчання дає школяреві активне й ефективне сприйняття матеріалу. Діти беруть участь у втіленні уявного образу в реальний.

Так подібні символи, наприклад, стають “живими дзвінками та глухими звуками – чоловічками”, поважним графом Наголосом, мудрою феєю Фонетикою, яка так уміло допомагає порозумітися приголосним та голосним звукам. Це й дієслово, зі своїми слухняними доньками Відмінами, маленькі непосидючі частини слова: Префікс, Суфікс, Закінчення. Для інсценування можна використовувати і класний ляльковий або пальчиковий (паперовий, пластиліновий) театр. Це помітно сприяє розвитку творчих задатків, уяви та мовлення учнів.

Складання казок

Не менш ефективним прийомом навчання є створення казок самими учнями. Заздалегідь слід навчати школярів розповідати, «відтворювати» почуті казки. Розповідь казки часто підштовхує і до самого створення казки, підводить до індивідуальної творчості.

Вигадування казок викликає в дітей інтерес, дає можливість задовольнити потребу у творчості, гарантує успіх кожному. Таку роботу проводять у різних формах – колективній (спочатку скласти казку всім класом, а потім поодинці), груповій, індивідуальній, причому після ознайомлення школярів з конкретним мовним матеріалом. Тоді казка допомагає глибше осмислити виучуване і водночас стає своєрідною перевіркою того, як діти розуміють засвоєне. З огляду на складність теми вчитель може давати початок казки, окремі частини

або пропонувати скласти її самостійно. У будь-якому разі після завершення роботи влаштовують обговорення, редагування, перевірку, вибирають кращу казку та, по змозі, інсценують її. Опанування матеріалу завдяки лінгвістичним казкам сприяє усвідомленню його через текст як мовленнєву одиницю. Учні охоче виконують тренувальні вправи, стають ніби співучасниками описаних у казці подій, допомагають своїм героям виконувати цікаві завдання, запропоновані учителем.

Написані казки можна інсценувати, драматизувати, зробити до них ілюстрації. Треба дати дітям свободу творити, щоб вони використали всю свою фантазію.

Скільки фантазії, доброго гумору панує на уроці, коли маленькі казкарі створюють «казку-ланцюжок», де потрібно по черзі продовжити казку, в якій було тільки два слова: «Жили-були...» або «Одного разу». Не слід забувати, що з казки починається творчість дитини. Працюючи над казкою, учень оволодіває словом, бо він користується ним. Ми маємо можливість побачити внутрішній світ дитини, чим вона живе, що її хвилює, як вона сприймає навколишній світ.

Робота над казками є не тільки хорошим засобом розвитку творчого мислення, розвитку і збагачення мови, вона дозволяє збуджувати фантазію, уяву, стимулювати продуктивне мислення.

Для створення казки та для роботи над нею існує ряд вимог:

1. Усі мовні явища повинні бути пояснені чітко, зрозуміло; у ній повинні бути приховані мовні правила і закони.
2. Казка повинна бути доступною для розуміння. (Допомогти зрозуміти твір сприяє показ малюнків, тому велику увагу варто звертати на зорову опору).
3. Тривалість читання не повинна перевищувати 5-6 хвилин уроку.
4. Інсценізація та драматизація казки – важливий прийом розвитку творчої уяви.
5. Казка має бути цікавою: у ній повинна бути інтрига.

Поза всяким сумнівом, використання казки поліпшить процес вивчення української мови. Казка, як і будь-який інший елемент комунікативного методу вивчення мови, урізноманітнює урок, дозволяє учням у легкій і цікавій формі вивчити необхідну інформацію, розвинути мовні навички.

А створення на уроках елементу казковості у вмісті матеріалу і в прийомах його подачі сприяє формуванню інтересу до предмету в учнів, розвиває дитячу цікавість, розкриває взаємозалежність різних явищ мови.

5. Значення лінгвістичних казок у процесі навчання українській мові

Надзвичайна емоційна сила казки та її вплив на дітей створює умови для забезпечення мотивації навчання, дає позитивні емоції, дарує радість пізнання, розвиває зв'язне мовлення, збагачує активний словник школярів.

Засоби емоційної виразності в театралізованих іграх допомагають дітям висловлювати власні почуття, забезпечуючи самореалізацію.

Лінгвістична казка задовольняє потребу дітей у небуденності, пробуджує фантазію, емоційно зацікавлює. Крім того, казки завжди мають мажорний настрій, добро завжди перемагає зло, у дітей формується позитивне ставлення до носія мови; з лінгвістичного погляду, казки є невичерпним джерелом різноманітного мовного матеріалу, який є зручним для навчання рідної мови.

Цікаві лінгвістичні казки допомагають сконцентрувати увагу учнів, підвищують їх творчу активність, створюють ідеальну емоційну атмосферу для спілкування, а найголовніше, формують стійкий інтерес до процесу навчання.

Казка є хорошим і цікавим інструментом для роботи з дітьми, тому що за її наявності, у дітей можна легко розвивати фонетичні та орфографічні навички, увагу, пам'ять, поповнювати словниковий запас.

Відомо, що тренування учнів у фонетиці, граматиці, що вимагає багаторазового повторення звуків, звукосполучень, правил стомлює своєю одноманітністю, а затрачені зусилля не приносять швидкого задоволення. Казки допоможуть зробити нудну й одноманітну роботу цікавішою й захоплюючою. Слід звернути увагу і на те, що засвоєний таким чином матеріал, набагато довше пам'ятається дитиною і легше застосовується нею на практиці, ніж матеріал, який вивчений стандартним шляхом.

Визначені особливості лінгвістичних казок та їх переваги як методичного прийому дозволяють вирішувати ряд проблем при навчанні молодших школярів фонетиці, лексиці, граматиці.

Тож, формування граматичних навичок учнів молодшого шкільного віку стає ефективнішим за умови використання лінгвістичних казок.

Висновок

Проблема сучасної освіти полягає в тому, що учні дуже перевантажені. Через надмірну кількість завдань, вони не можуть вивчити і запам'ятати все на належному рівні.

Завдання вчителя – проводити такі уроки, на яких учні будуть максимально засвоювати матеріал. А це можливо лише тоді, коли уроки по-справжньому цікаві учням. Тому вчитель має захопити, а не розважати, навчати й розвивати, а не нашкодити.

Нудьга на уроці – один з найнеприємніших недоліків учительської праці. Зникає зацікавленість предметом, погіршуються результати навчання. Важко і нецікаво буває не тільки учням, але й учителю, а від цього падає ефективність найцікавішого й найкориснішого уроку. Постійно підвищувати інтерес учнів до уроку – завдання кожного педагога.

Напевно, майже в кожного вчителя є свої маленькі винаходи і секрети, як боротися з нудьгою на уроках. Щоб опанувати українську мову, недостатньо тільки викладати матеріал підручника.

Предмет українська мова має великі можливості у формуванні й вихованні особистості школяра, передбачає опанування учнями лексичним, граматичним, фонетичним та іншим лінгвістичним матеріалом.

Щоб полегшити цей процес застосовують багато методів і прийомів. Одним із них є використання лінгвістичних казок, які допомагають засвоїти навчальний матеріал, активізувати роботу учнів на уроці та виховувати інтерес до вивчення мови. Адже, ознайомлюючись з казкою, молодший школяр охоче занурюється у світ її героїв, жваво переймається сюжетом. Казка задовольняє потребу дітей у небуденності, пробуджує фантазію, емоційно зацікавлює. Таким чином, стає очевидним, що казка відіграє важливу роль у навчанні молодших школярів.

Список використаних джерел

1. Алієва Т. Як дитина сприймає художню літературу. // Дошкільне виховання. - 1996. - № 5. - С.79-84.
2. Бабенко Л.Г., Казарин Ю.В. Лингвистический анализ художественного текста. Учебник. Практикум. / Л.Г. Бабенко, Ю.В. Казарин – М.: Флинта: Наука, 2005 г., 496 с.
3. Боднар О.І. Лінгвістична казка на уроках української мови. – К. : 2008.
4. Бородич А.М. Методика розвитку мовлення дітей. Навчальний посібник для студ. пед. ін-тів. - М. 1981.
5. Гольцер С.В. Методичний посібник з дитячої літератури. Ч.1.: Витоки дитячої літератури. - К.: Видавництво Т. І. Возяковой, 2004. - 72с.
6. Гриціна В.В. Кришталеве джерельце. – Д. – 2005.
7. Гурська В.В. Лінгвістичні казки на уроках мови. К. – 1991.
8. Жулий Т., Теплицкая О. Сказки и были. Лингвистические миниатюры. - Луганск: Янтарь, 2003-124с.
9. Сауляк Н.І. Нестандартний дидактичний матеріал для уроків рідної мови. Харків. – 2008.
10. Свашенко А. Два брати. Поч. навчання та виховання. Жовтень, 2008.
11. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5 томах. Т. 3. К. – 1977р.
12. Цимбалюк В.І., Жайворонок В.П., Соколовська А.М. Дивограй. – К. – 2001.
13. Ушинський К.Д. Педагогічні твори: в 6 т. / [скл. С.Ф. Єгоров]. - М.: Педагогіка, - 1989. Т.4. - 528с.
14. Шморгун Є.М. Дивосилозілля. – К. – 1980.
15. Юзьків Н.Я. Моя методика. Поч. навчання та виховання. Жовтень, 2008.

Лінгвістичні інформативні казки

Чому іменник має таку назву

Є на світі звичайна і незвичайна країна Предметія. Звичайна тому, що живуть у ній предмети і речі, люди і тварини. А незвичайна тому, що у ній тільки два міста: Хто? і Що? У місті Хто? живуть люди і тварини. У місті Що? – всі інші предмети. Керує країною незвичайний король - Іменник. Так назвали його після того, як почав давати назви, клички, імена всім, хто жив у країні. І от, зібравшись на велику раду, вирішили жителі країни називатися іменем свого короля – іменниками.

Казка про антоніми

Жили на одній вулиці по сусідству два хлопчики. І хоч однакові імена мали – Антони, були вони зовсім різні. Один низький, інший високий, один добрий, інший злий, один щедрий, інший скупий. Виросли Антони і вирішили подорожувати. Той пішов на південь, а той - на північ. А коли прощалися, один плакав, а інший – сміявся. Не судилося Антонам повернутися в рідне село, і в пам'ять про них люди стали називати протилежні слова антонімами.

Казка про синоніми

В далекому гірському селі жила старенька мама і було у неї троє синів. Мужній – звали старшого, Хоробрий – середнього і Відважний – молодшого. Росли сини з дитинства чудовими людьми з добрими серцями і великою силою. Коли на рідне село напали вороги, благословила мати синів на бій. Перемагаючи ворога, вони були смертельно поранені. На очах у матері помирали сини від важких ран. З тих пір і стали імена синів однієї матері – «синонімами», хоч і звучать по-різному, та виходять з однієї сім'ї.

Казка про роди іменників

Давним-давно в одній країні жив собі король. Звали його Іменник. Іменник в усьому любив порядок. Був він дуже багатим і пишався цим.

Одного разу він завів собі великий журнал, щоб вести облік своїх підлеглих.

Ось прилетів метелик. Іменник сказав: «Він мій!» Заспівав соловей :«Він мій!», прилетів горобець – «Він мій!», стрибнув коник-стрибунець – «Він мій!», йде хлопчик – Він мій!». Коли ж король побачив дівчинку, то сказав: «Вона моя! Моя також земля, береза, осика, трава, білка і багато всього.»

На все інше Іменник сказав: «Воно моє». Моє озеро, море, курча, кошеня, вікно, білчєня та інше. Все було записано в журналі у три стовпчики:

«чоловічий рід – він мій»,   «жіночий рід – вона моя»,   «середній рід – воно моє».

Казка про відмінки

Не далеко, не близько,
 Не високо, не низько,
 За чорнильними морями,
 Паперовими горами,
 В граматичному царстві,
 В лісі Іменників,
 На галявині Відмінювання
 Жили-були брати-відмінки.

Усіх гостей, які з'являлися на галявині, вони запрошували до себе. На великий круглий стіл ставили самовар, смачне печиво, варення, вмошувались зручненько і слухали уважненько, що розповідав їм гість. Кожного цікавило своє.

Називний питає Хто ти? Що ти?

Хоче він про наслідки роботи

І про себе чути лиш похвали.

Щоб тебе як приклад називали.

Родовий доскіпує свого –

Хоче знати він: Кого? Чого?

І про тебе знать, якого роду,

Що немає роду переводу.

Все Давальний дасть – не жаль йому,

Але хоче знать: Кому? Чому?

Знать про тебе, гождого на вроду,

Що даєш і ти своєму народу?

У Знахідного свої потреби:

Він – Кого? і Що ? – питає в тебе.

І кого ми всі за друзів маєм,

І що друзі роблять нам навзаєм?

А Орудний хоче знать: Ким? Чим?

У труді орудуй разом з ним.

Хоче знать: що здатний ти утнути?

Чим ти сильний? Ким ти хочеш бути?

А Місцевий – Де? В якому місці?

Хоче знати – у селі чи в місті?

Все нове, про що дізнавались братики-гномики, було їм дуже цікавим. І відмінки завжди розповідали про ці зустрічі своїй матусі – Українській мові.

Казка про Числівник

Було це дуже давно. Трапилося не передбачуване: сперечалися діти однієї матері – Мови. Кожен поважно і гордовито хвалився, доводив, що саме він є найважливішим із них.

У розмову втрутився Числівник: „Сидіть усі тихо. Не сперечайтесь. Ви без мене не знаєте, в якому році ви народилися, скільки років живете на світі. Ану спробуйте без мене купити в крамниці морозива, цукерок чи чогось іншого. Як бачите, серед вас я не пасу задніх, бо також маю відмінки, числа, а часом і три роди. У сполученні з Іменником буваю в реченні головним або другорядним членом”.

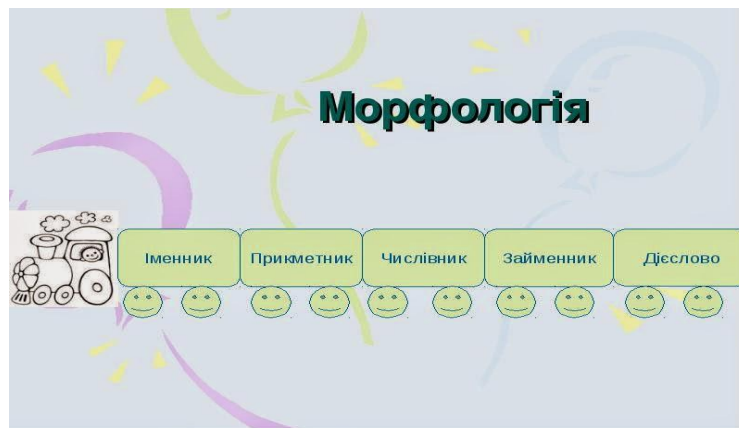
Казка про Займенник

Давно це було. У країні Морфології стало неспокійно: зав'язалася суперечка між її мешканцями - частинами мови. Всі кричали, розмахували руками, доказували свої переваги над іншими.

Уперед поважно й гордовито виступив Іменник, його перебив Прикметник, доводячи своє право. У розмову втрутився Числівник, кажучи що без нього не можна обійтись.

Слухав, слухав цю суперечку ще один житель країни, та урвався терпець, і він мовив: „ Не тільки ви, а і я маю відмінки, роди і числа. Але скажіть мені, хто вас замінює, як іноді вас немає в реченні? От тоді я заступаю і тебе, Іменнику. І тебе, Прикметнику, і тебе, Числівнику, вказую на особи і предмети, на їхню кількість та ознаки. Але я не називаю жодного з вас”. Усі частини мови притихли.

Казка про країну Морфологію

За синіми морями, за темними лісами, за високими горами пролягли межі країни Морфології, у якій правила королева. Країна була невеличка за розмірами - усього 10 князівств: Іменник, Прикметник, Займенник, Числівник, Дієслово, Прислівник, Сполучник, Прийменник, Частка, Вигук. Але багата була Морфологія. Кожне князівство займалося своїми справами. Іменник об'єднав усі живі і неживі предмети і називав їх. Прикметник вказував на їх ознаки. Числівник міг швидко і чітко перелічити все населення країни. Дієслова захоплювали всіх своєю працелюбністю, енергійно і з готовністю завжди виконували будь-яку справу. А якщо хтось втомлювався, Займенник його замінював, а тому що, він був дуже тактовний, то не називав тих, кому була потрібна допомога. Прислівник же завжди контролював, хто як працює: гарно чи погано, хто вийшов працювати ввечері, а хто вранці.

А такі князівства, як Сполучник, Прийменник, Частка, Вигук були ледарями, працювати самі не хотіли, ніякої дії не виконували.

Королева країни Морфології розсердилася - вона не любила ледарів - і зробила їх слугами, примусила допомагати жителям усіх князівств.

Казка про голосні та приголосні звуки

Дуже – дуже давно в одному королівстві, в старовинному паперовому замку жили – були брати – звуки. Жили вони в мирі і дружбі до тих пір, поки один із братів не сказав: ”Брати, але ж я найпотрібніший і найкращий з вас усіх, а ви всі нікому не потрібні!”. Що тут сталося! Кожен звук почав кричати та розхвалювати себе!

- Я головний!, – кричав звук О. Бо я найкругліший.

- Ні, я найширший, отже – найважливіший, – кричав звук Ж. Навіть жук схожий на мене.

- Подумаєш, найширший! А у мене зате довгий хвостик і я умію гудіти, – крикнув голосно звук У.

Звуки кричали і сперечалися так голосно, що розбудили фею Фонетику.

М Н Т

О А У

С В Д

И І Е

Ця фея була відома своєю добротою і мудрістю. Вона негайно прилетіла до замку і взялася за справу. Фея покликала найкрикливіших і найгаласливіших

братів А, О, У, Е, И, І та й назвала їх голосними. А інших, котрі спокійніші та менш галасливі, назвала приголосними. Приголосні звуки не могли так голосно кричати, як голосні, вони лише шипіли і свистіли. Фонетика сказала звукам, що кожен із них потрібен, і лише всі разом вони приносять користь людям. З допомогою звуків складаються слова, люди їх вимовляють і чують. Завдяки звукам люди спілкуються між собою.

Звуки з цікавістю слухали мудру фею Фонетику. Вони були вдячні їй за те, що Фонетика помирила їх.

І з тих пір в мирі і дружбі живуть голосні і приголосні звуки в своєму старовинному замку.

**Три шляхи ведуть до знань:
шлях роздумів – це шлях
найблагородніший,
шлях наслідування – найлегший,
і шлях дослідження – найскладніший.**

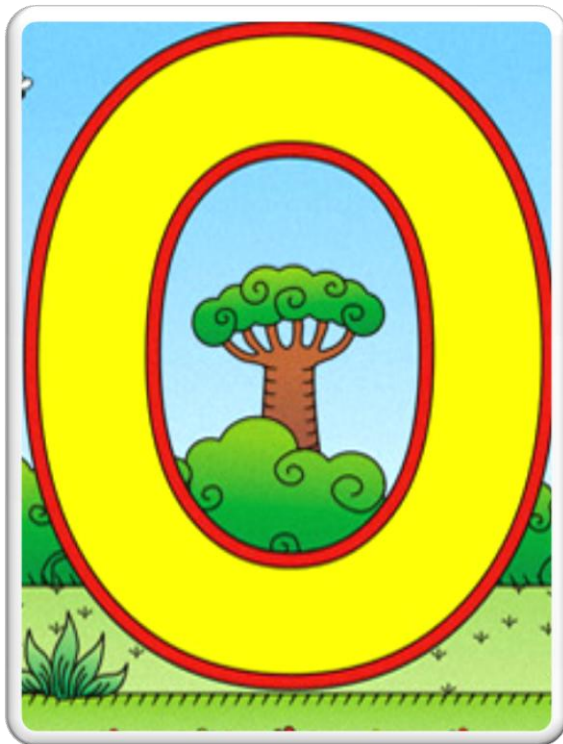
Конфуцій

Казка про велику букву

Жила-була маленька буква. Її зовсім ніхто не помічав. Часто пропускали, не дописували.

Образилася маленька буква і вирішила все змінити. “Спробую я із середини речення стати на початок”, - сказала вона. І дивно: відразу із малої букви вона перетворилась у велику. Всі відразу помітили велику букву. Сподобалось це їй. Але цього для букви виявилось замало. Вирішила вона писатися на початку назв міст, сіл, річок, вулиць, морів, гір. Стали поважати букву ще більше. Щоб мати ще більший успіх, стала буква на початку імен, прізвищ, по батькові. Не забула завітати і до тварин і стати попереду в їх кличках. Стала вона попереду в словах Батьківщина, Вітчизна, Україна.

І тепер всі слова, в які вона потрапила, пишуться з великої букви.

Казка про Споріднені слова

Казковий птах

Намалювала Марічка казкового птаха і потяглася вгору, щоб вирівняти спинку. Коли чує якісь звуки. Прислухалась дівчинка... Це казковий Птах заговорив! Підійшла вона до птаха ближче і чує: “Я з Країни Споріднених Слів! Давай злітаємо разом до моєї країни. Я хочу познайомити тебе зі своїми друзями”.

- Я згодна!, - сказала Марічка з радістю. Птах встав, стрепенувся, розправив крила, посадив на них дівчинку і вони полинули до казки.

Перед ними з'явився квітучий сад, а поруч - маленький вишневий садочок. Їх зустрів незвичайний садівник із садовими квітами на голові. Він привітався і гостинно запросив гостей до столу. Там були мед, який бджілки принесли з маленького садка, і багато овочів з присадибної ділянки.

Прилетіли зграйками незвичайні пташки. Кожна зграйка мала свій колір пір'я, наче утворилося кілька веселок.

- Хто це? - здивувалась дівчинка.

- Це мої друзі Споріднені Слова. І в кожній зграйці всі вони різні між собою, тому мають один корінь і колір. Їх ще називають спільнокореневими словами.

Подякувала Марічка за гостинність. Повернув її Птах додому, знову став малюнком, а дівчинка ще довго пам'ятала ту казкову подорож до Країни Споріднених Слів.

Учень – це не посудина, яку необхідно поповнити, а факел, який потрібно запалити.

Паскаль

Казка про відміни іменників

Лиш сонечко зійшло, на світ благословлялось,
 В країні Частин Мови вже сварка розгорялась.
 Ой, що там коїлося, що творилось?
 Іменники – братці усі посварились.
 Ніхто не розбере, у чому, власне, річ:
 Побились рис і гречка, і кочерга, і піч.
 Товчуться сир і масло, сметана і кисляк,
 І глечики з каструлями он витинають як.
 Почула їх Граматика – мудріша із наук,
 І дуже здивувалася: – Чому такий тут стук?

І мовили іменники таке:
 не можем ми прийти до згоди,
 Якого більше в нас народу?
 Жіночий, чоловічий,
 середній та спільний рід в нас є,
 І кожен бо доводить нам своє.
 Не можем в'яснити, хто з нас
 головніший,
 Хто в мові нашій є
 найважливіший.

І мовила Граматика на це:
 Даю я вам таку пораду:
 Ніколи не сваріться, і швидше помиріться.
 І від сьогодні на весь час на групи я поділю вас.
 У першій групі будуть ті,
 Хто має **-а** та **-я** в кінці,
 Рід чоловічий і жіночий
 І спільний рід сюди охоче.

У другу групу -
Чоловічий рід, із нульовим закінченням та **о**,
А також рід середній
В кінці якого - **е** та **–о** давно.
До третьої візьмемо слово «мати».
І з нульовим закінченням слова,
Що рід жіночий мають -
Хай всі це пам'ятають.
А у четверту ми візьмем малят:
В яких у непрямих відмінках
Є суфікси **-ен-**, **-ат-** та **-ят**.
Теля, лоша, а також левеня,
хлоп'я, дівча, курча і немовля.
І з того часу в дружбі всі зажили,
І більше не сварились, а дружили.
А групи ці відмінами назвали,
Щоб ви їх краще всі запам'ятали.

Казка про глухі і дзвінкі приголосні

Давно – давно в королівстві Фонетики в чарівному палаці жили – були приголосні звуки. Жили вони мирно і дружно.

Одного сонячного дня зібрались приголосні на прогулянку до лісу. Взяли з собою на обід фісташки і піцу. Прийшли звуки на сонячну лісову галявину, поклали торбинку з їжею під дерево та й почали гратися, співати, веселитися.

Ось і час обіду настав. Підійшли звуки до торбинки, щоб дістати їжу. Та бачать - торбинка порожня, а під деревом сидять білочка і зайчик та доїдають останні крихти піци і фісташок.

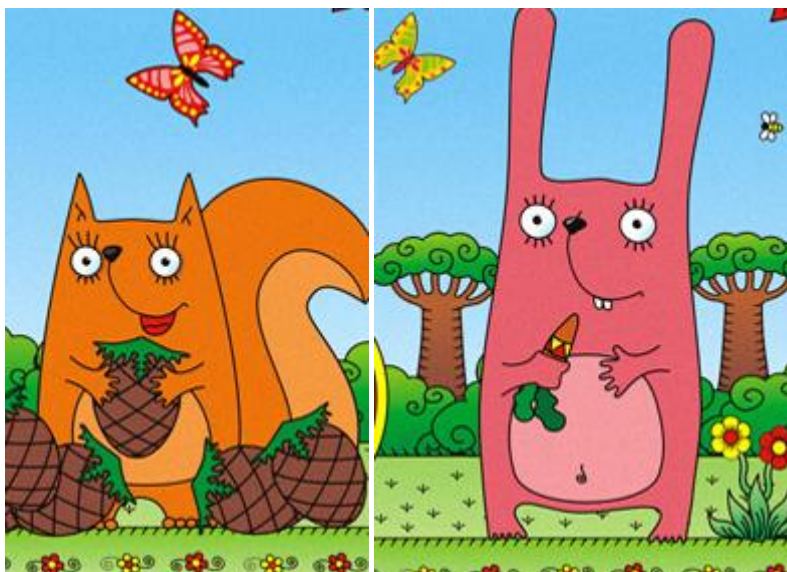
- Хочу фісташку і піцу, – закричали глухі звуки. – Які недобрі ці зайчик і білочка.

- Які гарні звірятка,- сказали дзвінкі звуки.

- І справді гарні, – погодились глухі звуки, – але хочу фісташку і піцу!

- Чи вам шкода їжі для звірят?, – запитали дзвінкі звуки.

- Ні, зовсім не шкода, але речення *“Хочу фісташку і піцу”* наше улюблене, бо в ньому є тільки приголосні глухі, і жодного дзвінкого приголосного. Не вірите? Перевірте! ХОЧУ ФІСТАШКУ і ПІЦУ

Казковий сон про істоти і неістоти

Жила-була дівчинка Олеся. Веселою, жвавою, щирою росла вона і було в неї багато друзів. Одного разу після тривалої хвороби сумною поверталася вона зі школи. Писали в цей день контрольну роботу. Олеся не змогла знайти у тексті слова-назви предметів.

Дівчинку не покидала думка: „Що ж це за такі слова-назви предметів?

І що це за істоти і неістоти?

Довго не могла заснути Олеся. А коли заснула, то побачила дивний сон... Летить вона у казковому літаку над рідним краєм. Яскраве сонечко усміхається їй, хмарки біленькі пропливають мимо, небо стелить їй шлях, а теплий вітерець підганяє літак. Подивилась Олеся на їхні усміхнені обличчя і запитала: „Як вас звати? Хто ви такі?" І дружно сонечко, небо, хмарки та вітерець назвали себе та ще й додали: „Ми – назви предметів і відповідаємо на питання що?"

- А чи є у вас друзі? – запитала дівчинка.

- Все те, що ти бачиш на своєму шляху, це наші друзі, – відповіли ті.

Летить Олеся над лісом і бачить в повітрі безліч співучих пташок, різних звірів на галявині і багато дітей, які милуються природою.

- А ви хто такі? – запитала дівчинка.

- Ми – назви істот, до яких ставлять питання „хто?" І живемо ми в дружбі з тими предметами, які відповідають на питання „що?". Але, на відміну від них, ми можемо ходити, бігати, розмовляти і навіть провести тебе до рідної домівки...

З цими словами Олеся прокинулася від чарівної мандрівки. Сіла, швиденько обдумала все і зрозуміла свій сон. Напевно, все те, що оточує мене, -

це предмети істоти і неістоти, які мають свої назви. До назв людей і тварин ставлять питання „хто?“, а до назв інших предметів – „що?“

Усмішка засяяла на обличчі дівчинки, і з радістю Олеся побігла до школи.

Казка про відмінки

До Іменника в гостину завітала вся родина.

Мов пелюстки у барвінку, розмістилися відмінки.

Місця вистачить усім, а було їх рівно сім.

Перший брат був головний

звався гордо НАЗИВНИЙ.

ХТО і ЩО він завжди знав, він предмети називав.

Другий братець РОДОВИЙ. Був він дуже діловий.

Не було з братів ні в кого лавки, шинку чи крамниці,

А у нього це було,

І кого лиш не було там - безліч різного народу:

Водія машини і пілота, вершника і пішохода.

Чого там тільки не було:

Цукерок, печива, пампушок, хліба, булок, паличок.

Всі ішли вони до КОГО? До відмінка РОДОВОГО.

То ж хіба не діловий був відмінок РОДОВИЙ?

Третій брат феноменальний

Ім'я щедре мав - ДАВАЛЬНИЙ

помогти завжди готовий,

Він нікому і ні в чому не відмовив.

Людам, звірам і рослинам все давав він без упину.

Всіх похвал найвищих гідний

Був четвертий брат ЗНАХІДНИЙ.

Він знаходив все усім,

І дорослим, і малим.

П'ятий брат був дуже мудрий,

звався п'ятий брат ОРУДНИЙ

КИМ лише не працював, ЧИМ лише не мудрував:

Лікарем та інженером, продавцем і шофером,

Був солдатом, офіцером, футболістом і боксером.

У ворота б'є м'ячем, захищає край мечем.

Треба правити комбайном, він спішить туди негайно.

По дорозі, по кільцевій ходить шостий брат

МІСЦЕВИЙ

В капелюсі, при валізі він лишається на місці.

Як ходить весь час по колу,

Не зрушиш з місця ти ніколи.

Він не їздить ні на кому,
 Він не їздить ні на чому.
 Мабуть, він не знає втоми.
 Всі навколо на машинах, на мопедах, поїздах
 Лише він уперто топче по своїх старих слідах.
 Пропадає десь одвічно

Сьомий брат-відмінок КЛИЧНИЙ

Всі гукають, друже, брате!

Де ж це він, всі хочуть знати.

Всі гукають: «Друже, друже!»

Бачить хочуть його дуже.

Після цього по хвилині й він з'явився у хатині.

От зібралися всі сім, сім братів, відмінків сім.

Казка про Іменник

Це було дуже-дуже давно, коли люди жили ще в печерах, вчилися писати, утворювали нові знаки для письма. Навколо них було багато різних речей, але от назв у цих предметів не було.

От і вирішили люди покликати за порадою старого мудреця Іменника, який жив неподалік. Мудрець цей знав імена всіх предметів. Коли мудрець прийшов до їхнього вогнища, люди попросили його дати назву предметам, щоб можна було їх якось називати.

Став мудрець давати назви предметам, тобто імена речам. Всі питали:

- Що це?

- Стіл, - відповідав мудрець.

- А це що?

- Вогонь, камінь, сокира, - називав далі мудрець.

- Хто це?, - цікавились люди.

- Дівча, слон, тигр, людина тощо, - говорив мудрець.

От і стали згодом люди всі слова, що означають назву предмета і відповідають на запитання ХТО? або ЩО? називати іменниками

І нині живе такий мудрець. Кожного дня він придумує назви предметам: телевізор, енциклопедія, ракета, комп'ютер і т. д.

Казка про чергування приголосних звуків

Пан Кухоль

У містечку Чудернак жив один смішний дивак.
Паном Кухолем він звався, завжди реготав, сміявся.
Пан подобався малечі, бо робив він дивні речі.
Він співав і жартував, усіх діток забавляв.
Дітлахи з ним не скучали, і таке йому кричали:

Наш пан Кухоль чуває за вухом,
вушком ще й у вусі.
Ще й танцює він ногами,
Ніжками і на нозі.
Вгору руку, рученьку підіймає,
У руці підказочку нам тримає.

У словах цих чергування ми маєм,
Чергування звуків вивчаєм:

Х-ш-с,

Г-з-ж,

К-ч-ц.

Казка про ненаголошені Е та И

Жили собі два веселі брати — близнюки Е та И. Вони були дуже схожими. А ще брати любили жартувати, видаючи себе один за одного. От через те їх люди і путали. Бо у багатьох словах замість Е чується И і навпаки. І хоча братам робили зауваження, та вони на це не зважали.

Та дізнався про їх пустощі дядько Наголос.

- Це що за жарти? Припиніть негайно!, - наказав він братам.—Я не дозволю так жартувати і допоможу навести порядок. Тепер буду наголошувати Е та И, щоб чітко було їх чути.

Почули це брати-близнюки і припинили свої пустощі. Бо знають, що з допомогою Наголосу їх будуть розрізняти.

Віршована казка про частини мови

У казці цій я розповім
про всі частини мови:
Є самотійні серед них,
А деякі - службові.
Одні - самі собі пани,
Щось називають, діють...
А інші, наче кріпаки,
Лише служити вміють.
Ось є **Іменник** - він, як цар,
Мов превеликий государ.
У нього є свої питання:
Питання - що? - для неістот,
Питання - хто? - для всіх істот.
Порадником царя там був
Прикметник, знатний дворянин.
До речі, сам ніколи він
Не буде десь стоять один -
Завжди з іменником у парі.
Прикметник мав свої питання
Про всіх він знає: чий? чия?
Який? яке? які? яка?
Ознаки всіх він назива.
Іменник-цар жив у палатах,
Хоч і не дуже був багатий,
Скарбник у нього дивний є:
Рахує він і знає все.
І кількість, і число назве!
Ім'я «**Числівник**» мав за те,

Питання «скільки?» І «котре?».

Ось **Дієслово** - пан простий,

Він самостійний, запальний.

У нього є свої питання:

Що робить? та що зробить?

Дію всім він пропонує,

Бігать, рухатись зове.

Хоч він пан, та працю любить,

І без праці він на світі

І хвилини не живе.

Прислівник - обережний пан,

Стеріг він межі замку.

Ніхто туди не міг ввійти

Ні ввечері, ні зранку.

- Де? як? куди? і звідки ви?

Прислівник всіх питає,

Бо він порядок знає.

А от **Займенник** - хитрий пан,

Своїх питань не має,

Зате чужих собі набрав:

У всіх імен напозичав.

Щодо **Прийменника**, то він

вірний слуга усіх панів.

В єдине речення єднає

Прийменник всіх господарів.

І хоч питань своїх не має.

Проте усім допомагає.

Отож, шануйте кожне слово,

плекайте нашу рідну мову!

Казка про префікси З-, С-

Жили у країні Граматики префікси. Було їх дуже багато: Роз-, Без-, Під, Над-, Від-, Між-, Перед-... І були вони поважними, і пишалися собою, бо служили Українській мові – одній з найчарівніших мов світу. Шанували префікси порядок, вони завжди знали, де й коли стати, як змінити слово, як грамотно писатися.

Але в кожній сім'ї бувають проблеми... Префікси З- і С-, жваві пустуни, були великими друзями, їх завжди бачили разом. Як вітер, гасали вони наввипередки по палацу. Тільки й чути було: з-з-з-, с-с-с-. Не в одного з поважних префіксів аж голова йшла обертом від того гасання. А коли кликали всіх до роботи, З- і С- створювали такий безлад у країні! Уявляєте, як вони з розгону, не задумуючись, ставали коло якогось Слова! Хто перший добіг, той і став. Так кого хочеш, можна збити з пантелику.

С

З

Поважні префікси часто соромили пустунів, закликали їх бути серйознішими, відповідальнішими, - одним словом, виховували... Особливо обурювалися префікси Роз- і Без-. "Ми теж можемо вимовлятися нечітко, але ж пишемося завжди однаково, бо інакше це було б неповагою до себе та й до інших префіксів взагалі!"

Але вмовляння не допомагали. І тоді префікси зібрали Велику наукову раду. Вони виступали з доповідями, сперечалися...

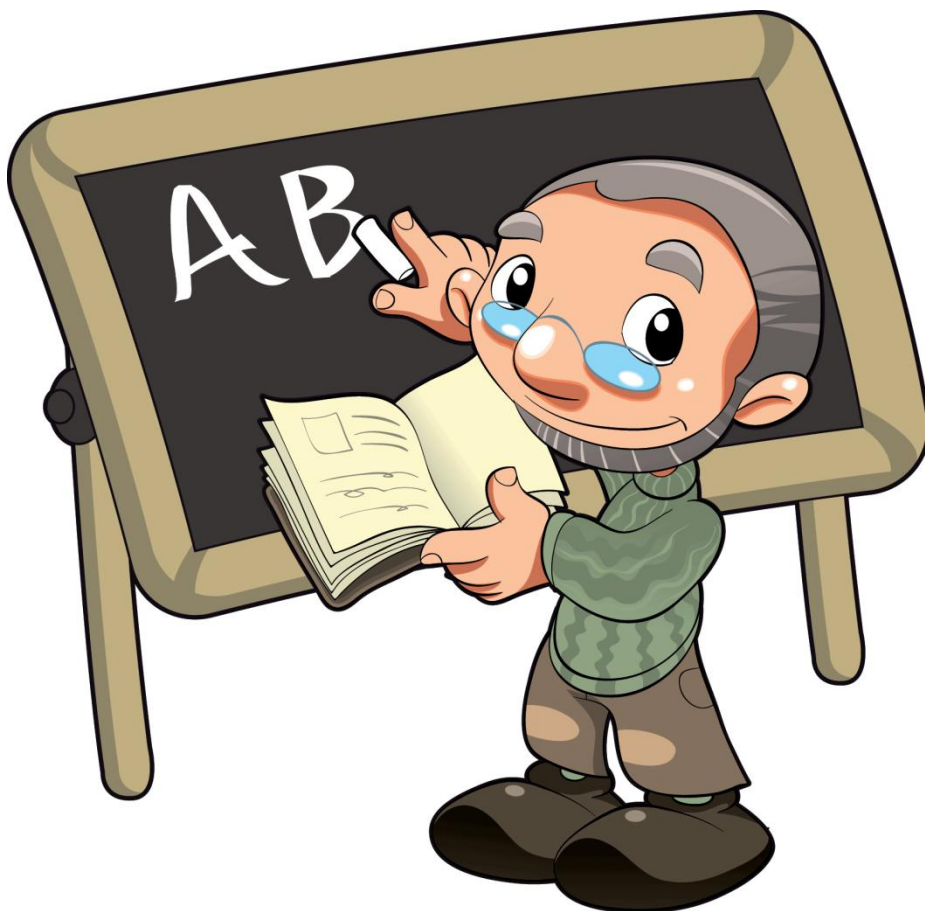
І нарешті ухвалили ПРАВИЛО:

Префікс С- пишеться перед буквами К, П, Т, Х, Ф;

Префікс З- пишеться перед усіма іншими буквами.

З того часу префікси З-, С- пишуться за такими правилами. Бо ПРАВИЛА є обов'язковими для виконання.

Хіба що невігласи цього не знають. Але у нас таких немає!

Казка про префікс С- і копитиху Еф

Розкажу вам казку тиху:
Жила в лісі Копитиха,
Еф її всі називали,
Усі звірі її знали.

Якось копитиха Еф
В лісі заблукала,
На ялинці префікс С
Вона пострічала.

-Не журися, - каже С,-
ліс я добре знаю,
Але і до тебе я
Теж прохання маю.

Чи не проти будеш ти,
я хотів би знати,
з приголосними твоїми
Префікс С- писати?

Звісно, згодна, чом би й ні?
Чом дарма сваритись?
Копитиха Еф з тобою
Згодна подружитись.

І з тих пір так повелось,
треба всім це знати,
перед К, П, Т, Х, Ф
Префікс С- писати!

С-

Казка про види речень за метою висловлювання

Синтаксис завжди був суворим чоловіком, але він дуже любив своїх діточок — речення. Вони це знали і виробляли, що хотіли. Треба Синтаксису скласти якесь оповідання чи листа написати, а діти бешкетують, і не можна розібрати, яке з них що виражає. Одного разу Синтаксис розсердився на таку поведінку дітей і вирішив навести лад у своєму домі.

Скликав він усіх своїх діточок на раду і сказав суворо:

— Давайте, мої любі, раз і назавжди вирішимо, хто з вас що має робити.

— Добре, батьку! — відповіли речення.

— Я довго думав і вирішив, що треба вас розділити на декілька груп. Одні з вас будуть розповідними, тобто міститимуть у собі якесь повідомлення, розповідь про щось. Другі будуть питальними, тобто міститимуть у собі якесь запитання. А треті будуть містити у собі наказ, вимогу, заклик, побажання, пораду, прохання тощо і називатимуться спонукальними реченнями. Дітям-реченням сподобалось рішення їхнього батька, і вони радо погодились.

З того часу в домі Синтаксису завжди панують мир та спокій.

Казка про слова ввічливості

У великім лісі, серед високих могутніх дерев, була маленька затишна Галявина. Не повірите, але уся ця Галявина була ніби вкрита зеленою ковдрою з листків Суниці. А під цими маленькими зеленими Листочками було ціле море дозрілих ягід. Вони висіли на тонюсіньких стебельцях, що зігнулися до самої землі. Дозрілі, соковиті Сунички мріяли, аби їх скоріше зірвали!

На галявину вийшов маленький Їжачок. Він жив неподалік, в гарному будиночку, що був збудований під могутнім дубом. Їжачок запросив у гості до себе Друга, із сусіднього лісу на чай із суничним варенням. Чай був приготовлений, а от Суниць він досі не знайшов. Хоча ретельно обійшов усю Галявину! Засумував Їжачок. Була гарна погода, лагідно світило Сонечко – і, до речі, воно (Сонце) було досить високо, а це означало, що половина дня вже пройшла! Треба було поквапитись – адже варення ще зварити потрібно... А Суниць немає!

Підняв голову Їжачок догори, бо він вирішив звернутися до привітного ласкавого Сонечка по допомогу. «Підкажи, Сонечко, де мені знайти суничних ягід на варення? Я шукаю цілий день, але всі ягоди ніби поховались від мене!», - попросив Їжачок.

Відповіло Сонечко Їжачку : « Але ж Ти стоїш на Суничній галявинці! Невже не знайшов жодної Суниці?» «Ні, не знайшов!», - відказує маленький Їжачок. «Та Ти, мабуть, не ввічливо повівся. Ти привітайся, попроси ягід на варення у Галявини. Суниця – жива істота і теж любить ввічливість. Як і всі, хто живе у лісі».

Їжачок замислився, позіхнув і зрозумів, що не гарно повів себе.

-Добрий день Вам, зелені Листочки! Чи не підкажете Ви мені, де знайти Суниці, аби зробити варення? Я запросив Друга на чай і хотів пригостити його чимось смачненьким. Буду Вам дуже вдячний за допомогу.

Як почули зелені Листочки Суниці привітне прохання Їжачка, то відразу попіднімали свої листочки і показали великі стиглі ягоди, що висіли на стебельцях.

Назбирав Їжачок цілий кошик Суниць, поспішив додому, аби встигнути приготувати смачне варення до чаю. Але не забув перед цим ще раз подякувати Галявині і Сонечку, Листочкам зеленим...

«Дивно, - подумав собі Їжачок, - виявляється, навіть із рослинами треба бути ввічливим. Та й не дивно, бо Вони також живі!..»

Лінгвістична казка-гра

Казка про Іменник

Це було дуже-дуже давно, коли люди жили ще в печерах, вчилися писати, утворювали нові знаки для письма. Навколо них було багато різних речей, але от назв у цих предметів не було.

От і вирішили люди покликати за порадою старого мудреця Іменника, який жив неподалік. Мудрець цей знав імена всіх предметів. Коли мудрець прийшов до їхнього вогнища, люди попросили його дати назву предметам, щоб можна було їх якось називати.

Став мудрець давати назви предметам, тобто імена речам. Всі питали:

- Що це?
- Стіл, - відповідав мудрець.
- А це що?
- Вогонь, камінь, сокира, - називав далі мудрець.
- Хто це?, - цікавились люди.
- Мавпеня, слон, тигр, людина, - говорив мудрець.

От і стали згодом люди всі слова, що означають назву предмета і відповідають на запитання ХТО? або ЩО? називати іменниками. І нині живе такий мудрець. Кожного дня він придумує назви предметам...

Завдання: по черзі учні називають слова, до яких ставимо питання ХТО? або ЩО? Перемагає та команда, яка не повторила жодного слова, що було названо раніше.

Хто важливіший ?

В одному царстві, яке називалось Фон, жили-були Голосні та Приголосні звуки. Голосних було мало, всього шість, але їх дуже любили Слова. Кожний Голосний звук був у великій пошані. Особливо гарно звучали вони у піснях. У голосні звуки був закоханий Наголос, а на Приголосні навіть уваги не звертав.

Одного разу найбільш заздрісний звук [з] став думати-гадати, як би провчити Голосні звуки. Він звернувся за допомогою до свого брата [с]. Зібрали брати на збори усі звуки. Звук [з] почав говорити, що Голосні звуки зазнаються, нескромно себе ведуть. Звук [с] почав суперечку з Голосними, які стали оправдовуватись. Усі звуки почали сваритися. Найбільш чутливий звук [о] сказав ображено: «Облиште суперечку. Якщо Приголосні звуки такі горді та зарозумілі, хай обходяться без нас. Я і всі брати дуже ображені, тому ми покинемо вас».

Не стало Голосних у царстві. Перестали співати пісні. По-іншому почали говорити. Приголосні ледве могли порозумітись між собою. Сумно стало жити...

Завдання: закінчити казку.

Лінгвістичні казки-загадки

Злита з хвостиком ця крапка,
невелика, власне, лапка.

Робить паузу, всім знайома.

Як вона зветься? **(Кома)**

Маленька, менша від мачини,

Ні з ким не стану на борню.

А при читанні, коли треба,

Й людини мову зупиню. **(Крапка)**

Що за знак-стрункий, мов спис,

Він над крапкою завис,

Спонука до поклику.

Хто ж бо він? **(Знак оклику)**

Він після речення вмовився

І власне схожий на гачок.

Всіх нас примушує питати

А сам ні пари з вуст-мовчок. **(Знак питання)**

З однієї ми родини

Д.Білоус

Загадка

З однієї ми родини
від Андрія до Ярини.
Як по одному, самі,
ми буваємо німі,
хоч і маєм різні назви
й добре знаєте всіх нас ви.
Певним станемо рядком —
заговоримо ладком.
Ми — писемності основа.
А без нас ніхто ні слова!

Що це таке?

І так і навпаки

Загадка

У нім — три літери, та ба —
іде на ньому молотьба.
А прочитай з кінця — і вмить
почне тобі мишей ловить.

(Тік і кіт)

Лінгвістичні мініатюри

Маленькі слова є в багатьох мовах. Вони допомагають більшим словам сполучатися й виражати в реченнях потрібну думку. В українській мові найменшими словами бувають прийменники, сполучники і частки. До слів-ліліпутів належать, наприклад, прийменники в, з, о. Вони складаються з одного звука й букви. (І. Вихованець)

Повідомлення теми і матеріалу уроку у віршованій формі викличе неабиякий інтерес та допоможе учням без великих зусиль засвоїти правила, що вивчаються на уроці.

*****

Починаємо вивчати

Ми тепер частини мови.

Всіх їх треба добре знати,

Щоб здобути знань основи.

Перша з них – іменник, друзі.

Цю частину люблять дуже,

Бо усе вона назве,

Дасть імення золоте.

Мама, мир і Україна.

Сонце, небо, світ, людина,

Звуки, букви, слово, мова –

Ось частина ця чудова.

Хто? Сестричка, нянька, батько,

Пташка, білочка, зайчатко.

Що? Земля, ріка, діброва.

Книжка, зошит, ручка, школа.

Вивчим цю частину мови,

Що іменником зовем
Бо вона така важлива –
Без неї ми не проживем!

*****

Іменник – від слова «ім'я» ,
Предмети всі називає,
Істота – хто?, неістота – що ?
Отак він про них запитає.

Якщо це прізвище, ім'я
Чи назва міста чи села,
А також гір, річок, країн –
Це власні назви, зрозумів?

З великої букви пиши
Іменники власні завжди.
Загальні з малої напишем,
Наприклад: вулиця, селище, місто.

Іменник має два числа –
Однина і множина.
Один предмет – це однина,
Два і більше – множина.

Буває в реченні іменник
Головним членом і другорядним.
Підметом тоді буває.
Як на питання хто? і що? відповідає.